

PAPER DETAILS

TITLE: KIRIMÇAK ATASÖZLERINDEN ÖRNEKLER

AUTHORS: Bülent HÜNERLİ

PAGES: 459-477

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/606525>

KIRIMÇAK ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

SAMPLES BELONGING TO KRIMCHAK PROVERBS

Bülent HÜNERLİ*

Geliş Tarihi: 28.09.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)

ÖZ: Türk dünyası içinde sözlü edebiyat geleneğinin gücü bilinmektedir. Özellikle Türkçe sözlü edebiyat ürünlerine (koşuk, sav, sagu, destan) dair en eski kaynak olan Divanü Lûgat-it-Türk'ten itibaren bu durum açıkça görülmektedir. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli unsurlarından biri de atasözleridir. Atasözleri, bir toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür yapısının aynası gibidir. Bir olayın ve durumun toplum tarafından nasıl ele alındığını burada görmek mümkündür. Atasözleri, toplumun kabul ettiği ve asırlarca toplumun düşünce ve mantık süzgecinden geçerek günümüze kadar ulaşmış kısa ve özlü ifadelerdir. Atasözlerinin kimin tarafından ne zaman söylendiği bilinmemektedir. Bu nedenle toplumun ortak malıdır. Günümüzde yazılı edebiyattan ziyade dilsel varlığını sözlü edebiyat üzerinden sürdürmeye çalışan Türk halkları bulunmaktadır. Bu halkların en belirgin özellikleri geniş kapsamda yazı dilinin geç dönemde ortaya çıkması ve konuşur sayısının az olmasıdır. Kırımçak Türkleri de bu Türk halklarındandır. Musevî inancına sahip bu halkın ilk yazılı ürünleri genellikle dinsel metinlerin çevirilerinden ibarettir. Günümüzde özellikle Rusçanın büyük etkisiyle kaybolmaya yüz tutmuş bu Türk lehçesindeki sözlü edebiyat ürünlerinin ancak bir kısmı kayıt altına alınabilmiştir. Çalışmamızda bu sözlü edebiyat ürünlerinden Kırımçak atasözleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kırımçak, Kırım, Atasözü, Tehlikedeki Diller*

ABSTRACT: The importance of tradition of oral literature is known among Turkish world. It is more apparent, especially beginning from Divanü Lûgat-it Türk, that is the oldest source among Turkish oral literature products ((koşuk, sav, sagu, epic). One of the most important elements of tradition of oral literature is proverbs. In a way, they are the reflection of a society's feelings, thought, belief and cultural structure. By means of proverbs, it is possible to see how a society receives an event or a situation. They are short and concise expressions surviving until today after undergoing a process of a society's thought and logic for ages. It is not known who they are said by or when they are said. For this reason, proverbs are common wealth of a society. There have been Turkic peoples that have been trying to exist with their oral literature more than their written literature. The most remarkable feature of these peoples are late existence of written language and the low number of people speaking it. Krimchak Turks are among these Turkic peoples. The first written products of these Jewish peoples generally consist of translation of religious texts. Only a limited number of oral literature products of this Turkish dialect that is about to

* Dr.Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ÇTLE Bölümü, e-posta: hbulent80@gmail.com

disappear are recorded. The study focuses on Krimchak proverbs that are among these oral literature products.

Key Words: *Krimchak, Crimea, Proverbs, Endangered Languages*

1.GİRİŞ

Günümüzde farklı coğrafyalara dağılan ve çeşitli siyasi birlikler altında yaşayan pek çok Türk soylu halk vardır. Bunlar içinde Kırım yarımadasında mesken tutmuş Türk halklarından biri olan Kırımçakların¹ adı yeteri kadar bilinmemektedir. Kırım-Tatar ve Karaylar gibi Kırımçakların da anayurtları Kırım'dır. Kırımçak adına ilk defa 1859 tarihli Rus belgelerinde rastlanır (Güllüdağ, 2015:452). Karaylar gibi Musevî bir topluluk olmakla beraber bu topluluğun Yahudi sözlü geleneğini olan Talmud'u kabul etmesi onları Karaylardan ayırır (Güngör, 2012: 532). Ayrıca Kırımçaklar kendilerine Yahudi veya Srel "İsrail" çocukları da demektedirler (Türkoğlu, 2012:485). SSCB'de 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre 1448 Kırımçak vardır. Özellikle pek çok Kırımçak'ın İkinci Dünya Savaşı zamanında Almanlar tarafından toplu olarak öldürüldüğü bilinmektedir. Kırımçaklar; Akmeşcit (Simferopol), Kerç, Kefe (Feodosya), Karasubazar, Solhat, Mangup bölgelerinde yaşamaktadırlar (Altınkaynak, 2009:1,12; Güllüdağ, 2015: 452). Bunun dışında Nazi zulmünden kaçıp Amerika, Filistin, İsrail, Arjantin, Almanya, Rusya ve Türkiye gibi ülkelere de gitmiş olanlar da vardır (Güllüdağ, 2015:452).

Kırımçak adının "*Kırım+çak*" şeklinde birleşik bir yapıdan geldiği düşünülmektedir. Buradaki "*Kırım*" Kırım yarımadası; "*çak*" ise bu civarda yaşayan kişi anlamını verir (Güllüdağ, 2011:216). Kırımçakların etnik aidiyeti üzerine ise temelde üç görüş öne çıkmıştır. Bunlardan birincisine göre onlar döneminde büyük bir devlet kurmuş olan Hazarların bakiyeleridir. İkinci görüştekiler, onları Kırım'a gelip Hazarların arasında yaşamış olan Yahudilerin torunları olarak görür. Üçüncü bir görüşte ise Kırımçakların XIII. yüzyılda Moğol akınları sonucunda gelen Yahudiler olduğu iddia eder. Bunlar içinde öne çıkan ise Kırımçakların, Hazar devletinin bakiyeleri oldukları ve başka halklarla karıştıkları yönündeki görüştür (Altınkaynak, 2009: 25).

Kırımçak Türkçesi, Karay ve Kırım-Tatar Türkçesi gibi Türk dilinin Kıpçak grubuna girmektedir². Kırımçak Türkçesi için Çağatay dili de denmiştir (Rebi, 2004:4). 20. asırdan öncesine ait Kırımçak metinleri İbranî alfabesi ile yazılmıştır. Bu durum eski İbranîceden duaların çevrilmesi ilgilidir. 20. asrın ilk dönemlerindeki ders kitapları Latin alfabesinde basıldı. Kırımçaklar, 1936'dan

¹ Kırımçakların dili, kültürü ve tarihi üzerine Türkçe yazılmış iki önemli kaynak bulunmaktadır: Nesrin Güllüdağ, *Kırımçak Türkçesi Grameri, Gece Kitaplığı*, 2014 Ankara; Erdoğan Altınkaynak, *Kırımçaklar*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Hollanda 2006.

² Bununla beraber içinde pek çok Oğuzca unsur da bulundurulur (Güllüdağ, 2011:221).

sonra ise Kiril alfabesini kullanmışlardır. 20. asrın başında Simferopol ve Karasubazar'da çocuklar için Kırımçak Türkçesiyle eğitim yapan iki okul açılmıştır. Yine 1989 yılında Simferopol'de farklı yaş gruplarındaki insanların Kırımçak Türkçesinin öğrenebileceği "Pazar Okulları" faaliyete geçmiştir. Günümüzde Kırımçak Türkçesi ölmek üzere olan bir Türk lehçesidir. Büyük yaştakiler bu dili az da olsa bilmekteyken genç nesil hemen hemen kullanmamaktadır (Rebi, Açkinazi B., Açkinazi İ., 1997: 309).

Kırımçak alfabesi 32 harften oluşur³ (Rebi, 2004: 4). Kırımçak Türkçesinin kelime kadrosunun büyük bir kısmı ise Türkçe kökenli kelimelerdir. Bunların beraber Farsçadan, Arapçadan, Aramca, İbranice ve Rusçadan geçen kelimeler bulunmaktadır (Rebi-B.Açkinazi-İ.Açkinazi, 1997: 309).

Kırımçak edebiyatı daha çok sözlü edebiyat olarak gelişmiştir. Yazılı olanların çoğu ise dinî metinlerdir. İbranî alfabesi ile yazılmış el yazması eserler, günümüze kadar gelmiştir. Fakat yeteri kadar ele alınamamıştır. Sözlü halk edebiyatı ürünleri ise nesilden nesile aktarılmıştır. Bunlar içinde Kırımçak atasözleri önemli bir yer tutmuştur. Şarkı, hikâye, bilmece yanında atasözleri de elle yazılmış belgelerden (dhzok/cönkler) toparlamıştır (Güllüdağ, 2015: 457). Kırımçak atasözleri Türk dünyası için ortak olan pek çok atasözüne sahiptir. Dolayısıyla olayları ele alış ve değerlendirilme bakımından Kırımçaklar, diğer Türk gruplarından farkları yoktur.

2. KIRIMÇAK ATASÖZLERİ⁴

-A-

Alla verse-yatkaŋa versin (s.59)

(Allah yardım edecekse, yatana yardım etsin)

Altıda ne olsa, altmışta da şudur (s.60)

(Altısında ne ise, altmışında da odur)

Arabanın köpçeki parlanğan son yol da tapılır keçmeye (s.119)

(Arabanın tekerleği bozulduktan sonra geçmeye yol bulunur)

Aramdan kelgen boranğa kıtken (s.63)

(Haramdan gelen borana gider)

Armutuñ yahşısını kurt aşar (s.63)

(Armudun iyisini meyve kurdu aşar)

Artıxsı mal köz çıxarmaz (s.64)

³ Kırımçak alfabesi: A, B, B, F, G, D, E, 3, H, İ, K, K, L, M, H, H, O, Ö, P, C, T, V, Y, X, Ç, Ç, III, Э, Ё, Ь (Rebi, 2004: 4).

⁴ Buradaki atasözleri David Rebi'nin hazırlamış olduğu "Kırımçakskiy Yazık (Kırımçak Dili)-Kırımçaksko-Russkiy Slovar' (Kırımçakça-Rusça Sözlük), DOLYA, 2004, Simferopol" adlı kitabın sözlük kısmından çıkarılarak transkripsiyonlu olarak Latinize edilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

(Fazla mal göz çıkarmaz)

Astımda-çamur, ustımda-yağmur (s.65)

(Altımda çamur, üstümdə yağmur)

Aşa, kaftanım, aş, körkım (s.131)

(Ye kaftanım, ye kürküm)

Aşağanlar yemişlerini uslu olayırlar (s.193)

(Yemiş yiyenler uslu olurlar)

Atım yox aranda-kaygım yox boranda (s.65)

(Atım yok ahırda-kaygım yok boranda)

Azğançık aşım-kavgasız başım (s.53)

(Azıcık aşım, kavgasız başım)

-B-

Bağcacının baylıx, beş aylıx (s.70)

(Bahçevanın zenginliği beş aylıktır)

Baxsañ-bağ olır, baxmasağ-dağ olır (s.90)

(Bakarsan bağ olur, bakmasan dağ olur)

Balaban geminin balaban fırtınası olır (s.197)

(Büyük geminin büyük fırtınası olur)

Başında bır kaç taxta êksık (s.182)

(Başında birkaç tahta eksik)

Başında akıl olmasa, ayaxlarğa zor verer (s.58)

(Başında akıl olmasa, ayaklara zorluk)

Başsız êvdê bereket olmaz (s.77)

(Başsız evde bereket olmaz)

Başsız gövdê yurmez (s.87)

(Başsız gövde yüreyemez)

Baxılmağan pıçen yel alır, yel almasa- el alır (s.74)

(Bakılmayan otu yel alır, yel almazsa el alır)

Bela belanın sutinê kelmesê, vay o belanın başına (s.76)

(Bela belanın üstüne gelmesê, vay o belanın başına)

Besle karganı-közün çöker (s.129)

(Besle kargayı oysun gözünü)

Beş parmaxım, kaysını çislesem o ağır (s.160)

(Beş parmağımın hangisini ısırısam o ağırdır)

Beşıktêgi-beş türlü (s.78)

(Beşikteki beş türlü)

Betêrdên daa betêr var (s.78)

(Beterden daha beter var)

Betnê bax, da söz yerını tapsın (s.77)

(Yüze bak ki söz yerini bulsun)

Bıltır xasır yangın bu yıl kokuşu çıxkan (s.199)

(Geçen sene hasır yanmış, bu yıl kokusu çıkmış)

Bır ayaxını algancez-ëkincisini köpek kapay (s.128)

(Bir ayağını kaldırmaya kadar ikincisini köpek kapar)

Bır deli derege bır taş atsa-bin uslı çıxarmazlar (s.95)

(Bir deli dereye bir taş atsa, bin akıllı çıkaramaz)

Bır geminin rezısı çok, o gemi batar (s.165)

(Bir geminin yükü çoksa, o gemi batar)

Bır koltıxka eki xarpuz sıgımaz (s.198)

(Bir koltuğa iki karpuz sığmaz)

Bır yıxıcığa bin yapıcı dayanmaz (s.114)

(Bir yıkıcıya bin yapıcı dayanmaz)

Bır zamannın puçlıxına baxma. Bugünün yıgıtlıxka bax (s.163)

(Geçmişteki yanlışlıklara bakma, bugünün yığıtlığıne bak)

Bırçe içün yurğanı yakmaylar (s.84)

(Pire için yorgan yakılmaz)

Bırısı sıy verir başka, on-çalpaxka (s.177)

(Bir kişi onur verir başa, on kişi şapka)

Borç benim, kasêvet senin (s.80)

(Borç benim, kasavet senin)

Bu dünya-insan bostanı: bırı öser, bırı pışer, bırısı dë çüşer (s.93)

(Bu dünya insan bostanı: biri büyür, biri olgunlaşır, birisi de düşer)

Bulbul ol, da kafestê olma (s.82)

(Bülbül ol da kafeste olma)

-C-

Canı yangın Allasını qarğışlar (s.129)

(Canı yanan Allah'a ilenir)

Canım têren, cebım say (s.167)

(Canım derin, cebim ise ufak)

Comarttan bır kıtsê-kızğançtan beş kıtêr (s.209)

(Cömertten bir gitse, cimriden beş gider)

-Ç-

Çak-çak êtken nalça-iş pıtırğen axça (s.150)

(Çak çak eden nalça, iş bitiren akçe)

Çaldı, çaldı kavalı-öldi-kıttı, zavallı (s.201)

(Çaldı, çaldı kavalı; öldü, gitti zavallı)

Çastsız saatte yaratılğan (s.202)

(Şansız saatte yaratılmış)

Çengel kıtken son, yıyı dè kıtsın (s.204)
(Çengel gittikten sonra ipi de gitsin)
 Çevir kaznı-yanmasın (s.125)
(Çevir kazı yanmasın)
 Çeynè, tükür da, yoldaşlardan kuru kalma (s.203)
(Çiğne, tükür de yoldaşlarından geri kalma)
 Çıganaxım ağızıma kelse- çışler edım (s.206)
(Dirseğim ağzıma gelse, dişlerdim)
 Çiy-çöldè, pıkenı içindè (s.204)
(Yaş çölde, pişmiş şey midede olmalı)
 Çoban çok olsa-koy aram öler (s.204)
(Çoban çok olsa, koyun telef olur)
 Çok bilseñ-az sole (s.53)
(Çok bilsen bile az söyle)
 Çok çapқан tèz yorılır (s.202)
(Çok koşan tez yorulur)
 Çok söz kaalda yakışır (s.123)
(Çok söz dua evinde yakışır)
 Çokka tam ètken-azdan kırı kalır (s.180)
(Çoğu isteyen, azdan olur)

-D-

Dèlige kalpax al dègendè-baş alır (s.127)
(Deliye kalpağı çıkar denildiğinde başı çıkarır)
 Dèlinèn aş aşığancez, aklıllinen taş taşı (s.68)
(Deliyle yemek yiyeceğine, akıllıyla taş taşı)
 Dèliniñ közi koxax (s.95)
(Delinin gözü korkaktır)
 Dèngız dalgasız olmaz, kızlar sevdasız olmaz (s.95)
(Deniz dalgasız olmaz, kızlar sevdasız olmaz)
 Dèngızdèn kaçқан-tolğingà yolıxқан (s.183)
(Denizden kaçan dalgaya yakalanmış)
 Dèrdım çoktır-dèrmanım yoxtır (s.95)
(Derdim çoktur, dermanım yoktur)
 Dèvenı yardan atқан-bır tutam ot (s.187)
(Deveyi yardan atlatan bir tutam ot)
 Dèvenı yuttux, kuryuxı qaldı (s.94)
(Deveyi yuttuk, kuyruğu kaldı)
 Direkni yaprax, insanı urba yaraştırır (s.193)
(Direği yaprak, insanı elbise süsler)

Direktê olır yaprax, tøkilsê-kalır çıplax, insan yerge kirgen son, olır bır avuç toprax (s.105)

(Ağaçta olur yaprak, dökülürse kalır çıplak; insan ise yere girdikten sonra olur bir avuç toprak)

Dilencinin canı külmez (s.91)

(Dilencenin canı gülmez)

Dinı içün dugul-künı içün (s.91)

(Din uğruna değil, yaşam uğruna)

Doğrı lafka can kurban (s.91)

(Doğru söze can kurban)

Dombel keleşine kılax asmay (s.92)

(Tembel geleceğine kulak asmaz)

Dombuzdan-bır kıl (s.92)

(Domuzdan bir kıl)

Dostını sıyalağan köpekine kemik atar (s.92)

(Dostuna ısmarlayan köpeğine kemik atar)

Dostlax kantarnên-alış-veriş mekálnên(s.145)

(Dostluk kantarla alışveriş gramla)

Dunyada ümütnên yaşa (s.193)

(Dünyada umutla yaşa)

Duşmanın sürünse-“oh” étme (s.176)

(Düşmanın sürünse de “oh” deme)

-Ê-

Êger ayaxların çılanmasa, balıx tutmazsın (s.72)

(Eğer ayakların ıslanmazsa, balık tutamazsın)

Êger dê benı unutsanız, göz yaşınız kurumasın (s.193)

(Eğer beni unutursanız, gözyaşınız kurusun)

Êkı canbaz bır yıptê oynamaz (s.208)

(İki cambaz bir ipte oynamaz)

Êkı kave, bır tütün olır kavalı bütün (s.124)

(İki kahve, bir tütün; tam bir yemek olur)

Êkı ölçê-bır kes (s.156)

(İki ölç, bir kes)

Êkı puğu bır dêryadan suv içêr (s.162)

(İki puhu kuşu bir deryadan su içêr)

Êkı ayax bır papuçka sığmaz (s.56)

(İki ayak bir papuca sığmaz)

Êl atka mingen têt çüşêr (s.215)

(Elin atına binen tez düşêr)

- Ël içün yığlağan közsüz kalır (s.112)
(El için ağlayan gözsüz kalır)
 Ëlli-ölüm bellı (s.216)
(Elli, ölüm belli)
 Ëm sıx, Ëm felanı büyük (s.195)
(Hem bir şeyi yok, hem de kibirli)
 Ëmek kıoysa, taşa da gül öser (s.216)
(Emek koyarsa taşa da gül büyür)
 Ëniş kıtiyım, yokış kıtiyım-vay Ënişnêge dè, vay yokışnêge (s.217)
(İniş gidiyorum, yokuş gidiyorum, vay inişe de vay yokuşa da)
 Ëpısı-bır xamurnıñ pitesı (s.198)
(Hepsi bir hamurun pidesi)
 Ër lafıñ peşrafı vardır (s.162)
(Her sözün başı vardır)
 Ër rebı bilgenı ohıtır (s.164)
(Her öğretmen bilenı okutur)
 Ër sözge kulax asılmaz (s.217)
(Her söze kulak asılmaz)
 Ër şeyniñ qareı var (s.129)
(Her şeyin kararı var)
 Ërkekniñ ayaxnên ketirgen tozdan faydası vardır (s.217)
(Erkeğin ayağıyla getirdiği tozdan fayda vardır)
 Ëtten êvel qazanğa düşme (s.218)
(Etten evvel kazana düşme)
 Ëv tollı aş-êvdêgisini qarınları aç (s.213)
(Ev dolu aş, evdekilerin karnı aç)
 Ëvel-Allax, êkinci-padışax (s.214)
(Evvel Allah, ikinci padişah)
 Ëyılık êt dè-dêngızge taşla (s.215)
(İyilik yap da denize at)
-F-
 Feleğın çemerindên keçken (203)
(Feleği çemberinden geçmiş)
 Fqarelik ayıp dugul, dombellik ayıptır (s.196)
(Fukaralık ayıp değil, tembellik ayıptır)
 Fqarenıñ aş qalsa-keçe yuxısını yuxlamaz (s.196)
(Fukaranın aşı kalsa gece uyku tutmaz)
-G-
 Güzelliktên suv içilmez (s.88)

-X-

Xastalix değeni oğanen kırer, dıremnen çıkar (s.94)
(*Hastalık hokkayla girer, dirhemle çıkar*)
Xatın kocanı var süver, koca hatınnı sağ süver (s.85)
(*Hatun kocayı zengin sever, koca ise hatunu sağlıklı sever*)
Xırsızğa ağalar-beklerin borçısı var (s.200)
(*Hırsıza ağaların beylerin borcu var*)
Xorlangan tavux butlı olur (s.83)
(*Horlanan tavuk butlu olur*)

-I-

Irz bazarda satılmaz, maskvada da tapılmaz (s.213)
(*Irz pazarda satılmaz, Moskova'da da bulunmaz*)

-İ-

İç olmağancez-keç olsun (s.117)
(*Hiç olmayacağına geç olsun*)
İçindè bercimek çılanmay (s.77)
(*İçinde mercimek ıslanmaz*)
İndemez atnıñ de tēpmesi kattı olur (s.100)
(*Uslu atın tepmesi sert olur*)
İş xastası-laf ustası (s.194)
(*İş hastası, laf ustası*)
İş yox, pezevenk (s.161)
(*İşsize iş yok*)
İşni başla erkenden, toynı-axşam (s.218)
(*İşe başla erkenden, eğlenceyi akşam*)
İşten qorxma, iş sendən qorxsın (s.134)
(*İşten korkma, iş senden korksun*)

-K-

Qabaat bır baltada olmaz, -sapta da olur (s.123)
(*Kabahat sadece baltada olmaz, sapta da olur*)
Qapudan kırıp pencereden çıxma (s.162)
(*Kapıdan girip pencereden çıkma*)
Qapını yapıx tut, qonşını xırsız tutmamax içun (s.105)
(*Kapını kapalı tut, komşunu hırsız saymamak için*)
Qara kızğa kelgendè-taŋ atқан (s.138)
(*Sıra garip kıza gelince tan atmış*)
Kara tavux, qayda varaysın? qara yımırta qozlamaya (s.179)
(*Kara tavuk nereye gidiyorsun? Kara yumurta yumurtlamaya*)

- Qara yerdən ax ökmek çıxar (s.108)
(*Kara topraktan beyaz ekmek çıkar*)
- Qarda yuru da, ızını bildirme (s.128)
(*Karda yürü izini belli etme*)
- Qarğış dəgeni-ətək tollı taşdır. Biri tiysemese birisi tiyer (s.129)
(*Kargış'ın eteği taş doludur. Biri deymese, birisi deyer*)
- Qarının aç-qarınına qalaç (s.130)
(*Karnın aç, karnına kolaç*)
- Qart oldıñ-boq oldıñ (s.130)
(*Kart oldun, bok oldun*)
- Qart srəl dönme olmaz, əkı dost düşman olmaz (s.92)
(*Yaşlı Yahudi dönme olmaz, eski dost düşman olmaz*)
- Qartnıñ qoyında qalaç vardır, qarmalasañ-külçe çıxar (s.121)
(*Yaşlının koynunda kolaç vardır, eğer ararsan kurabiye de çıkar*)
- Qar-zararnıñ ortaxı (s.123)
(*Kar, zararın ortağıdır*)
- Qaşıl en köz, qalğanı söz (s.132)
(*Kaş ile göz, kalanı söz*)
- Qavedən qalğanıma yanmayım, sıradan qalğanıma yanayım (s.104)
(*Kahveden kaldığıma yanmıyorum, sohbetten kaldığıma yanıyorum*)
- Qavğa ətkende, pencereni açıx qaldır (s.124)
(*Kavga edince pencereni açık bırak*)
- Qaysı taşqa başımı urayım (s.126)
(*Hangi taş başımı vurayım*)
- Qazanda nə taşlasa, qasıxqa o çüşer (s.125)
(*Kazana ne koyarsan, kaşığa o gelir*)
- Kelgenige kıt olmaz (s.115)
(*Gelen kişiye git olmaz*)
- Keliniñ ayaxı-çobanıñ tayaxı (s.115)
(*Gelinin ayağı, çobanın sopası*)
- Kenarına bax-byaznı al, anasına bax kızını al (s.115)
(*Kenarına bak beyazı al, anasına bak kızını al*)
- Kestanə qabuxt an çıxqan-qabuxını begenmiy (s.116)
(*Kestane kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş*)
- Qıçısañ-qan çıxar, qıçımasañ-can çıxar (s.140)
(*Kaşısan kan çıkar, kaşımasan can çıkar*)
- Kim kıbırday-aç qalmaq (s.138)
(*Kim kıpırdar, o aç kalmaz*)
- Kim suv tapmaz içmeye, kim köpır tapmaz keçmeye (s.119)

(Kimi su bulamaz içmeye, kimi köprü bulamaz geçmeye)

Kimge-çok, kimge iç yox (s.204)

(Kime çok, kime hiç yok)

Kimge-yığlamak, kimge-seyir (s.170)

(Kime ağlamak, kime eğlence)

Qır kırnên körışmez, adam adamnên körışır (s.139)

(Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur)

Kırğen kapım bol edı, cıxqan kapım tar oldı (s.80)

(Girdiğim kapım geniş idi, çıktığım kapım dar oldu)

Kırk yıl kırançlar olğan-êcelık kelgen-ölgen (s.139)

(Kırk yıl acı çekmiş, ecel gelmiş ölmüş)

Kışın künge, orospının közyeşinê-inanmazlar (s.158)

(Kışın güneşe, orospunun gözyaşına inanmazlar)

Kıtiyim elinizden, kütlayım tılıңызden (137)

(Gideyim elinizden kurtulayım dilinizden)

Qız-kındaxta, cıyız-sanduxta (s.139)

(Kız kundakta, çeyiz sandıkta)

Qızlıxım-sultanlıxım, nişanlandım-vezir oldım, evlendim-yesir oldım (s.86)

(Kızlığım-sultanlığımdır, nişanlandım vezir oldum, evlendim esir oldum)

Qocasız ev künêşsız avağa oxşar (s.135)

(Kocasız ev, güneşsiz havaya benzer)

Qolaysıznı qoyınığa alsan-ayaxları cıxarda qalır (s.133)

(Beceriksizi koynuna alırsan, ayakları dışarda kalır)

Qonşının tavuxı qonşığa qaz körınır, qonşının kelinı kız (s.134)

(Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür, komşunun gelini kız)

Qopkası kıttı, yıpı da kıtsın (s.134)

(Kovası gitti, ipi de gitsin)

Qorxaxnı qorxıtsan-batır olur (s.134)

(Korkağı korkutursan, bahadır olur)

Qoyan köletkesindên qorxar (s.133)

Qoyları körmedin-köynü de körmedin (s.133)

(Koyunları görmedin, köyü de mi görmedin)

Kökisınê urğanlar- vay, arxam, dëgen (s.118)

(Göğsüne vurmuşlar, vay sırtım demiş)

Köktên nê yağdı da, yer kötêrmedi (s.118)

(Gökten ne yağdı da yer tutmadı)

Köktên stê- yerdên stême (s.118)

(Gökten iste, yerden isteme)

Könçeksızın aqılından altmış arşın byaz keçer (s.119)

(Pantolonsuzun aklından altmış arşın kumaş geçer)

Köpek neredè dè otursa-yerini kazar (s.119)

(Köpek nerede de otursa yerini kazar)

Köpeğin oğmazı baklavadan pay stèr (s.157)

(Köpeğin bahtsız baklavadan pay ister)

Kör bazarğa varmasın, körsüz bazar olmasın (s.70)

(Kör pazara gelmesin, körsüz pazar olmasın)

Körge adam ştaasını kaçırar (s.212)

(Görmüş adam iştahını kaybeder)

Körün stègeni-bır köz, èkı olsa-nè söz (s.119)

(Körün istediği bir göz, iki olsa ne söz)

Kösev uzun olğanı kolu yanmaz (s.119)

(Odunu uzun olanın eli yanmaz)

Kötèknèn anlatma-lafnèn anlat (s.120)

(Kötekle anlatma, sözle anlat)

Köz balaban-süzülür, ağız balaban-bürülür, burunğa nè çare? (s.83)

(Büyük göz kısıılır, büyük ağız daralır, buruna ne çare?)

Kul kütürsa-başını aşar (s.135)

(Kul kurtulsa da başını yer)

Kulax şitse-kursax kaynar (s.136)

(Kulak işitince kursak kaynar)

Kulaxın-èkı, tılığ-bır, bır sole, èkı dınle (s.188)

(Kulağın iki, dilin bir; bir söyle, iki dinle)

Kuş yuvada körge işliy (s.137)

(Kuş yuvada gördüğünü yapar)

Kutu yuvarlangan, kapaxını tapkan (s.137)

(Kutu yuvarlanmış kapağını bulmuş)

Kündüz kayda olsañ-ol, axşam eviñdè ol (s.121)

(Gündüz nerede olursan ol, akşam evde ol)

Küneş doğar batmax içün, insan doğar ölmek içün (s.121)

(Güneş doğar batmak için, insan doğar ölmek için)

Küzgunın vergen öğitni bırı vermez (s.120)

(Aynanın verdiği öğütü birisi veremez)

-L-

Laf xorantada yaraşır (s.199)

(Laf ailede yaraşır)

Lafta pasta kesiyler (s.141)

(Lafta lapa kesiyorlar)

Limon, portakal- bırı sokır, bırı topal (s.162)

-M-

Mal vereği allaxdır (s.142)

(*Mal veren Allah'dır*)

Men ana saña yedidê dê, yetmişê dê (s.61)

(*Ben senin annenim, yedide de yetmişte de*)

Men aşnı aşıyım, aş da menı aşıy (s.68)

(*Ben yemeği yiyorum, yemek de beni yiyiyor*)

Men qarıldadım sen kozladıñ (s.132)

(*Ben gıdaktadım, sen yumurtladın*)

Menı tiymeğen yılan-bin yaşasın (s.113)

(*Bana değmeyen yılan bin yıl yaşasın*)

Menım başıma kelgenı düşmanıñ başına kelmesın (s.93)

(*Benim başıma gelen düşmanın başına gelmesin*)

“Menım” dègendê-taş patlatır (s.145)

(*Benim deyince taş çatlar*)

Mısx külgendê küliy (s.150)

(*Kedi güldüğünde, güler*)

-N-

Nas yaşlıxta, ole dê kartlıxta (s.107)

(*Nasıl gençlikte, öyle de yaşlılıkta*)

Nê artı, nê eşapı (s.152)

(*Ne sonu, ne hesabı, çok sayıda*)

Nê eyliyım dunyanıñ bollıxına, ayaxımınñ ayakapı tar olsa (s.56)

(*Ne eyleyeyim dünyanın bolluğunu ayakkabın dar olunca*)

Nê koydıñ avuçıme, nê yağayım yuzıñe (s.53)

(*Ne koydun avucuma, onu yüzüne süreyim*)

-O-

Ogız öldı-ortaxlıx ayrıldı (s.154)

(*Öküz öldü, ortaklık bitti*)

Oğramaxtan-nışan kaldı (s.152)

(*Bu durumdan çıkış nişan törenidir*)

Olacax bala bokından belli (s.71)

(*Çocuğun ne olacağı bokundan bellidir*)

Olıge-yığlamaz, tırıge külmez (s.157)

(*Ölüye ağlamaz, diriye gülmez*)

On balañ olğancez, bır kart koca olsun (s.157)

(*On çocuğun olacağına, bir yaşlı koca olsun*)

Oñ kolı nê yapay-soñ kolı bilmıy (s.157)

(Sol eli ne yapar, sağ eli bilmez)

Oynamaa bilmegen kız “yeri tar” deb solıy (s.155)

(Oynamayı bilmeyen kız, “yerim dar” dermiş)

Oynaşıma işandım-yarsız kaldım (s.155)

(Metresime güvendim, yarsız kaldım)

-Ö-

Öksüz kız-kötün kıs (120)

(Öksüz kız, götün kıs)

Öksüz bala aşka toymaz (s.155)

(Öksüz çocuk yemeye doymaz)

Ölüm kartka, yaşka baxmay (s.157)

(Ölüm yaşlıya, gence bakmaz)

Ölme, eşekim, arpa yersin (s.219)

(Ölme eşeğim, arpa yersin)

Ömür değeni-ole şey: bugün gezersin, yarın yox (s.157)

(Ömür denen öyle şey: bugün gezersin, yarın yoksun)

Öz çalışıb kazanmağan-paranın kadırını bilmez (s.124)

(Kendi çalışıp kazanmayan paranın kadrini bilmez)

-P-

Paçağa sırke, samırsaxnı esap etsen-paça aşamazsın (s.161)

(Paçaya sırke sarımsağı hesap edersen, paçayı yiyemezsin)

Pamuxnên kayna kelının başını yargan (s.124)

(Kaynana gelinin başını pamukla yarmış)

Para verdım-şapırsa da yerim, köpürse de (s.210)

(Para verdım şapırsa da yerim, köpürse de)

Pıçax yarası-sağılır, goñıl yarası sağılmaz (s.163)

(Bıçak yarası geçer, gönül yarası geçmez)

Puğunın gözleri mercana benzer (s.146)

(Puhu kuşunun gözleri mercana benzer)

-R-

Rakı içmegen-özi solıy, içken son-rakı (s.164)

(Rakı içmeyen kendisi söyler, içtikten sonra rakı)

-S-

Seni külgen-sendên betêr olsun(s.121)

(Sana gülen senden beter olsun)

Senin canın can da, benim-patılcan? (s.207)

(Senin canın can da, benimki patılcan mı?)

Senin sakalın-menim kolumda (s.167)

(Senin sakalın benim elimde)

Sıcak aşka salgın suv çıış marazı, kart kocağa yaş xatın ev marazı (s.143)

(Sıcak yemeğe soğuk su, diş hastalığı; kart kocaya genç hatun, ev hastalığı)

Sırını solegen-sıyını coyay (s.178)

(Sırrını söyleyen, güvenini kaybeder)

Sırke iç de-ştaan olsun (s.178)

(Sirke iç de iştahın olsun)

Sokırının közını açmax olmaz (s.173)

(Körün gözünü açmak olmaz)

Solegen lafka şorbacı ol (s.173)

(Söylediğin sözün sahibi ol)

Sora-sora mısırını tapkanlar (s.174)

(Sora sora Mısır'ı bulmuşlar)

Soyından inkar kelgen-kağırdır (s.173)

(Soyunu inkâr eden kâfirdir)

Söz buyuknın, suv kıçkenenın (s.173)

(Söz büyüğün, su küçüğün)

Stegennın yuzı-bır kara, vermegenın –ekı (s.174)

(İsteyenin yüzü bir kara, vermeyenin iki)

Sutınde urbası yox-başına fes taxkan (s.196)

(Üstünde elbisesi yok, başına fes takmış)

Suvğa çüşken-kurı çıxmaz, mezarğa kirgen-tırı çıxmaz (s.174)

(Suya düşen kuru çıkmaz, mezara giren diri çıkmaz)

-Ş-

Şam yolu-tüm-tüz (s.210)

(Şam yolu dümdüzdür)

Şegirt olmayıb usta olmazsın (s.211)

(Şakirt olmadan usta olamazsın)

-T-

Tamla-tamla-göl olır (s.180)

(Damlaya damlaya göl olur)

Tapkan-ana duguldu, baxkan-ana (s.181)

(Doğuran ana değildir, bakan anadır)

Taşnı sıksa-suv çıkar (s.182)

(Taşı sıkça su çıkar)

Taşxanda mal çok, ondan bızge faydası yox (s.183)

(Taş sarayda mal çok, ondan bize faydası yok)

Tatlı laf baldan tatlı (s.181)

(Tatlı söz baldan tatlıdır)

Tatlı-tatlı aşamaxının acı kışmaxı olır (s.137)

- (Tatlı tatlı yemenin acı kusması olur)*
 Taz bezengencez, toy pîr (s.179)
(Kel süsleninceye kadar düğün biter)
 Têren kuyuğa taş atsa, şuvuldıb kîr (s.212)
(Derin kuyuya taş atsan, gürültüyle gider)
 Tıbsız kuyu olmaz (s.187)
(Dipsiz kuyu olmaz)
 Tikeneksiz gül olmaz (s.188)
(Dikensiz gül olmaz)
 Tıl-maya, tıl-kaya, tıllıge-bır sermiye (s.188)
(Dil maya, dil kaya dilliye bir sermaye)
 Toprax basılğan son yanık da basılır (s.184)
(Toprak çöktükten sonra acı da zayıflar)
 Tox adam iç aç adamnıñ qadırını bilmez (s.185)
(Tok adam aç adamın hâlini hiç anlamaz)
 Toxlıxta açlıxını unutma (s.185)
(Toklukta açlığını unutma)
 Toyda tokmax da uyvarlanır (s.183)
(Düğünde tokmak da takla atar)
 Toyğa kıtkendê, toyıb kıt (s.183)
(Düğüne giderken doyup git)
 Tôpege minseñ, ayakapıñ aşada qaldırma (s.184)
(Yukarı çıkarken ayakkabını aşağıda bırakma)
 Tuzsızınñ tuzu yanında, tuzınñ-kötêkı (s.185)
(Tuzsuzun tuzu yanında, tuzlunun çekici)
 -U-
 Ucuz alğan-aldanır, baalı alğan qar alır (s.194)
(Ucuz alan aldanır, pahalı alan kârlanır)
 Utançax adam aç qalır (s.194)
(Utangaç adam aç kalır)
 -V-
 Vaxıt adamnên barabar yuxlay (s.86)
(Vakit insanlar beraber uyur)
 Vay o şakanıñ başına, yarısı kerçek olmasa (s.210)
(Vay! o şakanın başına, yarısı gerçek olmasa)
 Verseñ-toydır, ursañ – öldır (s.183)
(Verince doyur, vurunca öldür)
 -Y-
 Yağ bardaxı tıştan bellıdır (102)

Yılda bır kere xatunun de sözını saymax kerek (s.199)

(Yılda bir kere hatunun da sözünü saymak gerek)

Yımirtadan çıxkan çıpçe kabuxını beğenmez (s.207)

(Yumurtadan çıkan civciv kabuğunu beğenmez)

Yınênên kuyu kazma (s.113)

(İğneyle kuyu kazma)

Yıxıl, dünya, bas menı, körmesın közım senı (s.114)

(Yıkıl dünya, ez beni, görmesin gözüm seni)

Yolcı dëgen yolda kıalmaz (s.110)

(Yolcu yolda kalmaz)

Yolcı yolda yakışır (s.102)

(Yolcu yola yakışır)

Yolğa baxa-baxa közım dört oldı (s.109)

(Yola baka-baka gözüm dört oldu)

Yurganıña kore ayaxlarıñ uzat (s.111)

(Ayaklarını yorganına göre uzat)

-Z-

Zaman saña uymasa-sen zamanga uy (s.96)

(Zaman sana uymazsa, sen zamana uy)

Zenaat-kanat (s.97)

(Zanaat kanattır)

Zengindë olsa-xayırılı olsun! fıkaredë olsa-kaydan aldın? (s.97)

(Zengin olunca hayırlı olsun derler, Fakara olunca nerden aldın derler)

“Znayu” dësen-tutılırsın, “ne znayu” dëseñ-kutılırsın (s.187)

(“Biliyorum” dersin tutulursun, “bilmiyorum” dersin kurtulursun)

Zornën güzellik olmaz (s.98)

(Zorla güzellik olmaz)

Zıft kıbık yapışma (s.99)

(Zift gibi yapışma)

3. SONUÇ

David Rebi tarafından hazırlanan eserde bulunan “Kırımçakça-Rusça” sözlükte, 280 atasözü tespit edilmiştir. Bu tespit edilen atasözlerinin büyük bir kısmının Türkiye Türkçesinde de kullanıldığını görmekteyiz. Atasözlerinde imlâ özellikleri tam oluşmadığından dolayı aynı kelimenin farklı yazılışları bulunmaktadır. Kırımçak Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna dâhil olduğundan atasözlerinde de ağırlıklı olarak Kıpçak Türkçesinin morfolojik özellikleri vardır. Kelime kadrosu içinde Türkçe kökenli kelimelerin yanı sıra Farsça, Arapça kökenli kelimelere de sıklıkla rastlanır.

KAYNAKÇA

Altınkaynak, Erdoğan, “Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/7, Spring 2009.

Güllüdağ, Nesrin, “Dil ve Kültür Bağlamında Kırımçak Türkleri”, *Türk Yurdu*, C. 31, S.287, Temmuz 2011

Güllüdağ, Nesrin, “Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir Türk Topluluğu: Kırımçak Türkleri”, *Yeni Türkiye- Kafkas Özel Sayısı XI*, Yıl: 21, Sayı:81, Temmuz-Aralık 2015.

Güngör, Harun, “Türk-Din-Müsevilik”, *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012.

Rebi, D., Açkinazi, B., Açkinazi, İ., “Kırımçakskiy Yazık”, *Yazıkı Mira-Tyurkiye Yazıkı*, Yayınevi: “Kırgıztan”, Bişkek 1997.

Rebi, David, *Kırımçakskiy Yazık-Kırımçaksko-Russkiy Slovar'*, DOLYA, Simferopol 2004.

Türkoğlu, İsmail, “Türkiye Dışında Türkler-Kırımçaklar”, *DİA*, C. 41, 2012.

